

топоніміки “Створення національного інформаційного банку географічних назв”. – Київ, 30 жовтня – 1 листопада 1995 року; **11.** *Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф.* Граматика української мови. – Відень, 1914; **12.** *Тимошенко П.Д.* Хрестоматія матеріалів з української літературної мови. – Ч. II. – К., 1961; **13.** *Тоцька Н.І.* Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія. – Київ: *Вища школа*, 1981. – 183 с. ([2] Вакуленко М. Про “складні” проблеми українського правопису (українська латиниця, запозичені слова та ін.). – К., 1997); **14.** Українська радянська енциклопедія / Гол. ред. М.П. Бажан. – Тт. 1-17. – К., 1959-1965; **15.** Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ін-т української мови. – 4-те вид. – К., 1993; **16.** *Хведорів М.М.* Московсько-українська термінологія елементарної математики. – Кам’янець-Подільський, 1919; **17.** *Vakulenko M.* Acoustic Invariant Approach to Speech Sound Analysis for Brand New Speech Recognition Systems (Ukrainian and English). – Computing, 2007. – Vol. 6. – Issue 3.

Гливінська Л.К. (Київ, Україна)

Поетична лексика українських шістдесятників: домінантний аналіз

У дослідженні розглядається проблематика лінгвістичної реценції художнього тексту. Домінантний аналіз поетичної лексики українських шістдесятників – М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка – проведено на матеріалі електронної лексикографічної системи «Параметризація українського поетичного мовлення II половини ХХ сторіччя»

Ключові слова: поетична лексика, домінантний аналіз, частотний словник.

В исследовании рассматривается проблематика лингвистической реценции художественного текста. Доминантный анализ поэтической лексики украинских шестидесятников – Н. Винграновского, И. Драча, Л. Костенко, Б. Олейника, Д. Павлычко – проведён на материале электронной лексикографической системы “Параметризация украинской поэтической речи II половины ХХ века”.

Ключевые слова: поэтическая лексика, доминантный анализ, частотный словарь.

The research deals with the problem of linguistic perception of the literary text, that is devoted to the dominant analysis of the poetic vocabulary of Ukrainian “Sixties Generation” – M. Vinhranovsky, I. Drach, L. Kostenko, B. Oliynyk and D. Pavlychko. The author uses the information from the electronic lexicographic database “Parameterization of Ukrainian poetic language of the second part of the 20th century” in this article.

Key words: poetic vocabulary, dominant analysis, frequency dictionary.

Поетичний текст як особлива комунікативна ситуація перебуває в колі пріоритетних об'єктів уваги сучасної лінгвістики. До вивчення словесно-художньої практики письменників послідовно звертаються українські мовознавці – Г.М. Вокальчук (“Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття: Лексикографічний аспект”, 2004), О.О. Маленко (“Лінгвопоетика Всесвіту в українському художньому тексті: еволюція смислів”, 2004), Н.О. Мех (“Інтерпретація концептів *слово, мова* в

українській культурній традиції”, 2008), А.К. Мойсієнко (“Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: Декодування Шевченкового вірша”, 2006), С.Я. Єрмоленко (“Мова і українознавчий світогляд”, 2007) та ін. Аналіз публікацій засвідчує, що проблема методології дослідження індивідуального стилю залишається на часі. Зрештою, поступ у науці визначається рівнем опрацювання її методологічної бази; система вихідних принципів детермінує результати наукового пізнання.

Запропоноване дослідження, підготовлене в контексті обумовленої проблематики, здійснено на засадах квантитативного аналізу. Мета дослідження – виявити особливості функціонування лексики в поетичних словниках українських шістдесятників.

Застосування кількісних методів у стилістиці має свої беззаперечні переваги: встановлення квантитативних співвідношень між інвентаризованими одиницями є надійним підґрунтям для об'єктивної якісної характеристики мовних засобів поетичної образності – для визначення закономірностей добору словесного матеріалу письменником, для узагальнень про специфіку художніх ідіолектів, для висновків про різницю в психології творчості тощо. Переконливим доказом перспективності лінгвостатистичних розробок на сучасному етапі є поява в мережі Інтернет розгалуженої лексикографічної бази даних “Параметризація українського поетичного мовлення II половини ХХ століття”^{*}.

Частотні словники М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка, а також Генеральний словник сучасної української поетичної мови, наявні в цій електронній системі, стали джерельною базою нашого дослідження.

Працюючи над розв'язанням проблеми систематики різнорідного лексичного матеріалу, ми керувалися тим, що для лінгвостиліста першорядний інтерес становлять ті мовно-поетичні факти, які мають закономірний характер, тобто доцільно “описувати “будову” тексту з боку повторюваності слів” [4, 127, 129]. Із цією метою в нашій роботі використано методику домінантного аналізу, розроблену науковцями Курської лінгвофольклористичної школи на чолі з професором О.Г. Хроленком [3]. Домінантний аналіз спрямовано на виявлення високочастотної лексики в певному тексті чи масиві текстів. На думку авторів методики, у списку перших ста повнозначних лексем частотного словника наявні одиниці, що є важливими для мовної картини світу особистості (письменника), ширше – соціальної групи, етносу.

У списках кількісно репрезентативних повнозначних лексем, дібраних зі словників українських поетів-шістдесятників, опинилися одиниці різних

---

^{*} Див.: <http://www.mova.info>.

частин мови (власні назви і займенникові слова не було залучено до аналізу).

Таблиця 1

*Співвідношення різночастиномовних слів
у поетичній мові (на матеріалі домінантних лексем)*

Поет Чм*	В	Д	К	О	П	Гс
	Кількість слів					
Іменник	66	49	52	53	60	58
Дієслово	19	29	25	12	26	21
Ад'єктив	9	6	9	17	9	10
Прислівник	6	13	13	16	5	10
Числівник	–	3	1	2	–	1
Всього	100	100	100	100	100	100

За результатами опрацювання фактичного матеріалу виявлено, що в складі високочастотної лексики переважають іменники (див. Табл. 1). Зауважимо, що питома вага іменників найвища в списку домінант, визначених для художнього мовлення М. Вінграновського (66 %). Друге місце в реєстрах найчастотніших слів посідають одиниці з категоріальною семантикою динамічної ознаки, і тільки Б. Олійник надає перевагу номінатам статичної ознаки (17 % ад'єктивів, 12 % дієслів). У І. Драча і Л. Костенко простежується домінування прислівників (по 13 %), склад яких є менш чисельним, ніж реєстр дієслів (а саме – 29 % і 25 % відповідно), і ширшим, ніж реєстр прикметників (а саме – 6 % і 9 %). У поезії Б. Олійника прислівники так само переважають (16 %), дещо поступаючись перед прикметниками (17 %) і відсуваючи на четверту позицію дієслово (12 %). Частотні списки демонструють приблизно однакове вживання ад'єктивів М. Вінграновським, І. Драчем, Л. Костенко і Д. Павличком; Б. Олійник, як уже зазначалося, урізноманітнює цей клас слів. Числівники практично відсутні з-поміж домінантних лексем: незначна питома вага цих одиниць – у словниках І. Драча (3 %), Б. Олійника (2 %), Л. Костенко (1 %); повна відсутність – у лексиконах М. Вінграновського і Д. Павличка.

Порівняння лексичного складу виборок дозволило виявити спільні слова, що зустрічаються й у художній мові всіх досліджуваних авторів, і в Генеральному частотному словнику поетичної мови. У списку домінантних лексем нараховано 27 таких одиниць: 16 іменників, 5 дієслів, 3 ад'єктиви, 3 прислівники. Числівників у складі спільної лексики не зафіксовано.

Слова з категоріальним значенням предметності, що демонструють

* Тут і далі в таблицях використано такі скорочення: **Чм** – частина мови; **В** – М. Вінграновський; **Д** – І. Драч; **К** – Л. Костенко; **О** – Б. Олійник; **П** – Д. Павличко; **Гс** – Генеральний словник сучасної української поетичної мови.

тотожність у поетичних лексиконах, об'єднуються в такі тематичні групи:

- 1) соматизми: *серце, рука, око, крило*;
- 2) назви просторових понять: *небо, земля, світ*;
- 3) назви часових понять: *ніч, день*;
- 4) назви природних реалій: *вітер, сонце*;
- 5) назви абстрактних понять: *слово, життя*;
- 6) назви фізіологічних станів: *сон*;
- 7) назви речовин: *сльоза*;
- 8) назви фауни: *кінь*.

Динамічні ознаки лінгвалізовано в спільних дієсловах *бути, жити, знати, любити, стояти*.

Категоріальне значення статичної ознаки виражено в колористичній лексиці: *білий, золотий, чорний*.

Спільними прислівниками виявилися одиниці *вже, так, там*.

Кількість спільних слів дає лише приблизну оцінку лексико-стилістичної спорідненості обстежуваних поетичних словників. Хоча лексичні реєстри подібні за рахунок високочастотних слів, говорити про істотність / неістотність розходжень між авторськими стилями доречно тільки в разі порівняння кожної пари списків спільної лексики як із позиції статистичної однорідності, так і з позиції функціонального навантаження в тексті.

У словесній творчості представників українського шістдесятництва зауважено тенденцію до активного використання поетичних топосів – назв місць ліричних подій. Так, назви просторових реалій переважають серед *домінантних іменників* у словнику М. Вінграновського. Автор урізноманітнює загальножанровий реєстр таких слів одиницями *гай* (індекс 58^{*}), *село* (73), *степ* (80), *берег* (91). Три топоси – *земля, небо, світ* – збігаються в поетичних лексиконах. У творчості М. Вінграновського, наприклад, найвищу абсолютну частоту вживання (125) в аналізованій тематичній групі має лексема *небо* (індекс 2). Для порівняння: у словнику Д. Павличка ця одиниця зустрічається із частотою 79 (індекс 4), у І. Драча – 64 (8), в Б. Олійника – 51 (10), у Л. Костенко – 44 (15); в інтегрованому словнику лексема *небо* знаходиться на 9 позиції. Домінування цього концепту в образотворчих системах може свідчити про його національно-культурну (власне українську) конотованість, а також вказує на виразну значущість небесної сфери для мовомислення саме М. Вінграновського. Тяжіння автора до непізнанного, таємничого втілюється й у частотному використанні назв інших небесних реалій: *хмара* (18), *зоря* (28), *сонце* (44).

3-поміж номінацій абстрактних понять мовно-поетичні картини світу споріднюють концепти *слово* і *життя*. Наявність лексеми *слово* в списку високочастотних одиниць відбиває фундаментальну рису української поезії – її словоцентричний характер. Переважання лексеми *життя* в поетичних словниках налаштовує на роздуми, з огляду на загальну мінорну тональність української лірики, і дозволяє висунути припущення про життестійкість, життєствердження як іманентну складову українського менталітету. Цікаво зауважити, що в Генеральному частотному словнику назва *життя* знаходиться на 21 позиції, *жити* – на 25, *живий* – на 68, а слово *смерть* має індекс 53.

* Порядковий номер у списку високочастотних слів.

МОВОЗНАВСТВО

Характерно, що список домінант М. Вінграновського і Л. Костенко не містить слова *смерть* як антитези до *життя*, що вказує, можливо, на поглиблену віталістичну тональність, яка споріднює поезію цих авторів.

Показовим матеріалом для виявлення закономірностей функціонування поетичної лексики стала тематична група слів на позначення людей.

Назви людей у поетичних словниках (на матеріалі високочастотних слів)

В	Д	К	О	П	Гс
Лексичні одиниці					
Народ (21)*	Син (24) Мати (21) Баба (20) Дід (18) Люди (18) Мама (17) Дядько (17)	Люди (52) Поет (21) Народ (17) Жінка (15) Князь (15)	Поет (28) Син (27) Мати (25) Народ (25) Хлопець (23) Чоловік (22) Люди (21) Діти (20) Брат (17) Дід (16) Мама (16) Батько (15)	Мати (23) Люди (16) Брат (14)	Люди (47)** Жінка (67) Діти (95) Мати (97)

Як бачимо, у творчості шістдесятників об'єктом естетизації стають насамперед найменування осіб за спорідненістю й своєю цтвом (*дід, баба, батько, мати, син*), а також назви зі збірним значенням (*діти, люди, народ*). Цікаво, що Л. Костенко актуалізує у своєму лексиконі слово *жінка*, чим відбиває загальну мовно-художню традицію II пол. XX ст. (у Частотному словнику сучасної української поетичної мови лексема *жінка* знаходиться під індексом 67). Концепт *поет* фіксується в ліриці Л. Костенко й Б. Олійника. До речі, в Б. Олійника лексико-семантична група назв людей є найчисельнішою (12 одиниць) у складі перших 100 високочастотних повнозначних слів.

Критики неодноразово вказували на “титанізм”, “гігантський” діапазон образного мислення молодішої генерації літераторів к. 50-х – поч. 60-х рр. минулого сторіччя. Новий поетичний масштаб явила, зокрема, творчість М. Вінграновського, у якій “говорилося про болі народу, проблеми доби, суперечності історії. Космос, людство, земля, народ, доба, Україна – ось який масштаб узяла поетична мова Вінграновського, ось у яких взаємопроймаючих вимірах жив його ліричний герой” [2, 9]. Результати нашого лінгвістичного аналізу можуть бути підтвердженням цих міркувань І. Дзюби. Тяжіння М. Вінграновського до глобальної проблематики виявилось в домінуванні лексеми *народ* (індекс 77) у словнику поета.

Списки *високочастотних дієслів* у всіх аналізованих лексичних системах

* У дужках (для поетичних словників М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка) зазначено абсолютну частоту слова – число, що вказує на кількість уживань одиниці у вибірці.

** У дужках (для Генерального словника) зазначено індекс (порядковий номер) у списку домінант.

очолоє екзистенційне слово *бути*. Актуалізованими виявилися й інші одиниці із семантикою буття, існування, як-от: *жити, мати, стати*. Показовим у поетичному мовленні М. Вінграновського є слово з позитивно-оцінним значенням *любити* (індекс 7). Другим домінантним дієсловом (після *бути*) у І. Драча є лексема *йти* (12), у Л. Костенко і Д. Павличка – *могти* (10 і 22 позиції відповідно), в Б. Олійника – *йти* (15), у Генеральному словнику – *знати* (14). Зауважимо, що слова *любити* і *знати* входять до складу спільної лексики, проте в частоті вживання демонструють розходження.

Зі складу *атрибутивних одиниць* в поезії шістдесятників переважають слова на позначення кольору. У М. Вінграновського цей тематичний ряд найбільш розгалужений і містить 8 компонентів, тоді як в Б. Олійника – 7, у Д. Павличка і в Генеральному словнику – по 6, у І. Драча – 5, у Л. Костенко – 4. Цікаво зауважити, що для М. Вінграновського, І. Драча й Б. Олійника найбільш значущим є *білий* колір. У Л. Костенко найвищий ранг 3-поміж домінантних кольорономінацій має лексема *чорний*, у Д. Павличка – слово *золотий*. Ці ж прикметники – *білий, золотий, чорний* – потрапили до загальножанрового реєстру високочастотної лексики.

Таким чином, домінантний аналіз фактичного матеріалу засвідчив переважання в поетичному мовленні українських шістдесятників слів із категоріальним значенням предметності. Актуалізованими виявилися номінації просторових понять, назви абстрактних реалій, номінації натурфактів, часових вимірів, соматизми. У складі високочастотних ад'єктивів увиразнюється колористична лексика. У словах, що називають динамічні ознаки, “ідеальне” превалує над “речовинним”: склад дієслів з абстрактною семантикою є ширшим, ніж кількість одиниць на позначення конкретних дій (руху, переміщення).

Домінантний аналіз не є методом самодостатнім. У поетичному тексті важить кожен звук, показовим є кожен словесний факт, усі художньо-виражальні засоби виявляються естетично виправданими, складним чином взаємопов'язаними, у текстотворенні й смислотворенні показова участь одиниць усіх рівнів поетичної мови. Як писав Л.А. Булаховський, “у мові й немає таких елементів, які в руках майстра не могли б правити за засіб індивідуалізації художнього мовлення, які не могли б виявити його художнього “обличчя”...” [1, 299]. У вивченні лексичного спектра різних текстів, з'ясуванні близькості / віддаленості авторських стилів доцільно зосереджувати увагу й на середньочастотних словах, яким, вважається, властива найбільша стилетвірна “реактивність”, і на низькочастотних словах, що складають більшість реєстру й демонструють “багатство” лексику автора [4, 139]. Водночас урахування домінант (найчастотніших лексем) – необхідна складова комплексного дослідження. Кількісна обробка матеріалу, до якої ми звернулися, забезпечує об'єктивність, доказовість висновків, точність здобутих результатів, скеровує увагу дослідника на приховані від емпіричного спостереження якісні особливості індивідуального стилю. Тому в аналізі поетичної мовотворчості за методикою виявлення й опису домінантних (повторюваних, ключових) одиниць вбачаємо перспективність і продуктивність лінгвостилістичних студій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т. – Т. 1: Загальне мовознавство. – К.: Наукова думка, 1975. – 496 с.; 2. Дзюба І. Духовна міра таланту // Вінграновський М.С. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1986. – С. 5-22; 3. Идиолект: Сборник научных трудов. – Курск: Изд-во КГВУ, 2000. – Вып. 1. – 92 с.; 4. Перебийніс В.С., Муравицька М.П., Дарчук Н.П. Частотні словники та їх використання. – К.: Наукова думка, 1985. – 204 с.

Гнатюк В. П. (Київ, Україна)

Зіставний аспект в теорії та практиці навчання російської мови як іноземної: лінгвістичне обґрунтування

Розглядаються питання порівняльного дослідження мов, які контактують із російською мовою у процесі вивчення її як іноземної. Аналізуються такі аспекти порівняльної русистики, як навчальний переклад, диференціація навчального матеріалу, врахування конкретного навчального рівня.

Ключові слова: зіставне мовознавство, зіставний підхід, інтерференція.

Рассматриваются вопросы сравнительного изучения языков, контактирующих с русским в процессе его изучения как иностранного. Анализируются такие аспекты сравнительной русистики, как учебный перевод, дифференциация учебного материала, учет конкретного учебного уровня.

Ключевые слова: сопоставительное языкознание, сопоставительный подход, интерференция.

The issues of comparative study of languages that contact with Russian while studying it as foreign language. Such aspects of comparative Russian studies as educational translation, learning material differentiation and learning level consideration are analyzed.

Keywords: contrastive linguistics, contrastive approach, interference

Key words: comparative philology, comparative approach, interference.

Порівняльний метод – як діхронічний, так і синхронічний – давно вже став абеткою лінгвістичних досліджень. Науковці одноголосно визнають його ефективність у навчанні іноземних мов, в тому числі і російської. Основоположником порівняльної лінгвістики був Ш. Баллі, надалі концепції даної науки, її мету і завдання формувалися і уточнювалися у працях Ю. С. Степанова, А. В. Федорова, А. Д. Швейцара.

Порівняльне мовознавство загалом характеризується неоднорідністю. Про це свідчать численні спроби термінологічного розмежування „порівняльних лінгвістик”, що є доволі спорідненими: порівняльне мовознавство, порівняльна лінгвістика, контрастивне мовознавство, контрастивна лінгвістика, конфронтативна лінгвістика. Найбільш значущим і якоюсь мірою релевантним є розмежування термінів контрастивна лінгвістика і порівняльна лінгвістика, оскільки перший термін підкреслює спрямованість передусім на диференційні особливості порівнюваних мов, а другий – на сам процес порівняння, для якого важливі як міжмовні відмінності, так і спільні ознаки.

У розвитку порівняльних досліджень перспективною є робота викладача-